

Губені Ю. Е.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності,
Львівський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО: ІНФОРМОВАНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Hubeni Yu.E.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department
of entrepreneurship, trade and exchange activities,
Lviv National Agrarian University

ORGANIZATIONAL ENTREPRENEURSHIP FORMS AND ENTREPRENEURSHIP: RURAL POPULATION AWARENESS

Постановка проблеми. Відповідно до норм Конституції, кожен громадянин нашої країни «...має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоуправління обмежується законом» [1]. Очевидно, що будь-яка імперативна чи добровільна дія опирається на інформованість та володіння інформацією. Потенційні підприємці та економічно активний загал громадян напевне мали б мати хоча базові знання із основ підприємництва. Тому виникає гіпотетичне питання: чи знають такі потенційні суб'єкти підприємницької діяльності (СПД) про наявні форми організаційного оформлення такої діяльності, наскільки вони усвідомлюють або розуміють їх зміст та специфіку?

Адже прийняття управлінських чи господарських рішень завжди опирається на інформаційну складову, яка в свою чергу передбачає не лише наявність систематизованої інформації у суб'єкта прийняття рішення, але й володіння певними уявленнями та очікуваннями причинно-наслідкового характеру. Хоча, звичайно, щодо загалу неофітів підприємництва можна погодитись із тезою Й. Шумпетера про те, що «...синтез узагалі, тобто координація методики та висновків на різних напрямках досліджень, річ складна, і мало хто має достатню компетенцію, щоб такою справою займатись» [2, с. 65]. Використання інформаційних технологій у соціологічних дослідженнях біхевіористичного характеру дозволяє їх оптимізувати у форматі «час/витрати».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підприємництво як відносно нове суспільно-економічне явище стало визначальним в господарському житті, воно стало невід'ємною складовою не лише економіки, але й повсякденного побуту. Значні зусилля державного та неурядового інформаційного секторів спрямовуються на роз'яснення змісту, складових та наслідків підприємництва. Змісту й складовим підприємництва присвячено дуже багато наукових та науково-популярних публікацій, вони також висвітлюються у ЗМІ та соціальних мережах.

Наведений нижче аналіз ґрунтується на значному масиві наукових публікацій та навчально-дидактичних матеріалах академічного рівня. Інформаційна база досліджуваного питання є вкрай недостатньою та обмежується фрагментарним анкетуванням в межах дисертаційних досліджень [3].

Під організаційно-правовою формою підприємництва, як правило, розуміють сукупність майнових і організаційних відмінностей, способів формування майнової бази підприємства, особливостей взаємодії власників або уповноважених ними органів, підприємців і трудового колективу підприємства, їх відповідальності один перед одним та іншими учасниками господарських правовідносин [4]. З іншого боку, «...підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця» [5, ст. 45].

Перелік організаційно-правових форм підприємництва є дискретним. Основними групами суб'єктів господарювання є фізичні та юридичні особи. Фізичні особи можуть здійснювати підприємництво як «фізичні особи підприємці» або як засновники юридичних осіб, а також в окремих випадках за договором про спільну діяльність з іншими особами (без створення юридичної особи).

Основними видами юридичних осіб, за логікою діючого Господарського кодексу, є господарські товариства (практично – дискретна група організаційно-правих форм), кооперативи, фермерські господарства. В данину минулого правового регулювання можна натрапити на т.з «приватні

підприємства» (реально – одноосібні приватні підприємства) та інші специфічні форми, за якими уже не реєструють суб'єктів підприємництва як окрему організаційну форму (колективні підприємства, спілки, споживчі товариства, селянські спілки, орендні підприємства). Найбільш універсальною організаційно-правовою формою слід вважати «господарські товариства», за якою тепер реєструють навіть товариства із одним засновником.

Тому у цій публікації ми будемо дотримуватись саме такого «звуженого» трактування понятійної групи «організаційно-правові форми підприємництва».

Чимало освітянських, владних, бізнесових та інших рішень ґрунтуються на припущенні, що громадяни достатньо усвідомлюють зміст та складові підприємництва та у суспільній свідомості сформовано певні і стійкі елементи т. з. «підприємницького мислення». Гіпотетичним припущенням, якому ми шукатимемо емпіричне підтвердження, є теза про все зростаюче укріплення в суспільній свідомості т. з. «духу підприємництва» (В. Зомбарт, М. Вебер).

Постановка завдання. Мета статті – визначити стан інформованості окремих економічно активних груп населення фаховими знаннями про зміст та складові підприємництва, зокрема про сутність і особливості основних організаційно-правових форм його здійснення. Це, на нашу думку, може дати підстави для оцінки підприємницької орієнтації та її динаміки, бо ж, як стверджував Макс Вебер, «дії людей за своїм суб'єктивним сенсом «орієнтуються» на певний встановлений порядок» [6].

Ця публікація підготовлена на основі емпіричних даних, отриманих в результаті виконання декількох дослідницьких та одного академічного проєктів. Усі дослідження виконано з використанням інформаційних технологій.

Академічний проєкт «Розробка і впровадження навчального курсу «Організація агробізнесу»» передбачав вивчення орієнтації студентів та випускників аграрних університетів на підприємництво [7]. Дослідницький проєкт «Економічна реформа – очима села: 20 років потому» (2016/17 рр.) передбачав в одній із рубрик вивчення розуміння сільських жителів змісту та наслідків розвитку підприємництва [8]; а проєкт «Соціологічний моніторинг земельних відносин у вибраних селах» (2018 р.) досліджував в одній із позицій опитувальника розуміння суті кооперації та схильності сільських жителів до господарської співпраці [9]. У статті використано також результати інших позапроєктних опитувань і досліджень, накопичених при виконанні різноманітних досліджень впродовж останніх років [10].

Операційним інструментом слугував *MS Excel* та технології *Doc Forms*, хоча базова емпірична база опитувань формувалась на паперових носіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Схильність до підприємництва є складною комбінацією об'єктивних та суб'єктивних чинників та їх транскрипція через механізми т. з. «раціональних очікувань». Впродовж тривалого періоду нами було опитано значну непостійну нерепрезентативну групу студентів різних спеціальностей декількох аграрних університетів. Останніми роками опитування виконано у *on-line* режимі з використанням окремої сторінки у *Facebook*. При цьому ми користувались тестами Американської асоціації вільних підприємців (AFEA). Тест дозволяє оцінити інформаційну та суб'єктивно-психологічну налаштованість та ведення самостійної справи (табл. 1). Шкала оцінювання передбачала 5 градацій інтегрованої оцінки: 5 – найвища, 1 – найнижча.

Таблиця 1

Динаміка інформаційної обізнаності та готовності до підприємництва
(за результатами нерепрезентативного періодичного опитування),
1998–2018 рр. середня оцінка, бали шкали

Група студентів (за напрямком навчання)	Роки					Відхилення, 2018 р. до 1998 р. (+/-)
	1998	2003	2008	2013	2018	
Економічні спеціальності	1,1	1,3	2,3	2,1	2,2	1,1
Інженерні спеціальності	1,7	2,1	2,4	2,3	2,4	0,7
Агрономічні спеціальності	1,5	1,3	1,4	1,7	1,8	0,3

Джерело: власні результати опитування 1998–2018 рр. [7]

Як слід очікувати, загальна підприємницька орієнтація та інформованість про підприємництво дещо відрізняється за напрямками навчання (традиційно є вищою у студентів неекономічних напрямків підготовки), однак постійно зростає.

Однією із рубрик проєкту «Економічна реформа – очима села: 20 років потому» було дослідження тенденцій змін ставлення сільського населення до підприємництва та його проявів (табл. 2). В загальному за досліджуваний період відбулось повільне, але стійке зростання інформованості та орієнтації селян на підприємництво. Такою позитивною зміною соціологічних настроїв є визнання користі та позитиву підприємництва як явища. Під час повторного опитування тезу про те, що «бізнес (підприємництво) є корисним і потрібним для держави та суспільства» підтримало аж 68% селян (+ 24 в. п.). Очевидно, що суспільна дискусія та емпірична база знаходять своє відображення у свідомості

селян і вони все більше розуміють сутність підприємництва та його проявів. Тому закономірно, що колишню тезу «шкідливість підприємництва» отримує все менше прихильників (8%, – 10 в. п.). Відбулось суттєве скорочення кількості тих, хто не може визначитись із оцінкою цього явища (18% – 13 в. п.).

Таблиця 2

**Ставлення сільських жителів до підприємництва та його проявів,
(результати комплексного соціологічного опитування, 1996–2016 рр.)**

Вибрані питання	1996	2016	Відхилення, 2016 р. до 1996 р. (+/-)
1. Що Вам більше до вподоби?			
– працювати за наймом (на роботі);	3	16	+13
– мати власний бізнес (справу);	18	23	+5
– працювати за наймом (на роботі) і вести домашнє господарство;	54	36	-18
– працювати за наймом (на роботі) та мати невеликий бізнес;	11	11	0
– не знаю.	16	14	-2
4. Чи вважаєте Ви за потрібне, щоб у Вашому селі були також несільськогосподарські підприємства?			
– так, але щоб вони були пов'язані з аграрним виробництвом;	32	20	-12
– так, щоб це були різні підприємства;	35	60	+25
– ні, в селі повинні бути лише сільськогосподарські підприємства;	28	7	-21
– не знаю.	8	13	+5
6. Як Ви вважаєте, для підприємства є важливим:			
– мати прибуток та перспективу розвитку;	49	40	-9
– забезпечувати високий рівень заробітної плати для працівників;	38	26	-12
– робити щось корисне для держави та суспільства;	18	7	-11
– забезпечити роботою якнайбільше людей.	25	27	+2

Джерело: вибірково [8]

Одночасно ми спробували визначити, наскільки сільські жителі обізнані із суттю та особливостями основних організаційних форм. Для цього окремим групам економічно активних селян (з виключенням із групи респондентів непрацюючих пенсіонерів) ми задавали по 5 запитань (засновники, спосіб створення, розподіл прибутку, відповідальність, трактування назви), які б дозволили оцінити їх обізнаність про: кооперативи (КООП), товариства з обмеженою відповідальністю (ТзОВ), товариства з додатковою відповідальністю (ТДВ), командитні товариства (КТ), акціонерні товариства (АТ) (табл. 3). Шкала оцінювання складалась із 5 позицій: 5 – повне та фахове розуміння; 4 – загальне розуміння; 3 – суперечлива поінформованість; 2 – неправильне розуміння; 1 – нездатність відповісти на питання.

Таблиця 3

**Оцінка розуміння економічно активним сільським населенням основного змісту окремих
організаційних форм підприємництва
(за результатами опитування, 2016 р.)**

Організаційна форма	Загальна оцінка розуміння, бал	Частка найвищого балу, %
Фізична особа підприємець (ФОП)	3,3	12,1
Кооперативи (КООП)	2,7	5,2
Товариства з обмеженою відповідальністю (ТзОВ)	2,9	4,9
Товариства з додатковою відповідальністю (ТДВ)	0,7	0,0
Командитні товариства (КТ)	0,1	–
Акціонерні товариства (АТ)	0,6	0,1
Фермерське господарство (ФГ) в т. ч. «сімейного типу»	4,2 0,6	4,3 0,1

Джерело: власне дослідження, 2016-2017 рр.

Не складно побачити, що рівень поінформованості економічно активних жителів села про базовий зміст та основні особливості найпоширеніших організаційно-правових форм підприємництва є доволі невисоким. Найбільше селяни знають про наймасовіші організаційно-правові форми: фермерські господарства (ФГ), фізична особа-підприємець (ФОП), товариства з обмеженою відповідальністю (ТзОВ). Однак, навіть щодо них уточнюючі запитання не знаходили відповідей. Примітно, що доволі нова форма ведення ФГ т. з. «сімейного типу», яка дозволяє здійснити правову легалізацією особистих селянських господарства, зовсім незнайома жителям села (позитивні відповіді в межах статистичної похибки).

В одному із наведених вище проектів – «Земельні очікування села», ми досліджували орієнтацію сільських жителів на ведення власної справи та господарської співпраці [9]. Опитування охоплювало репрезентативну групу сільських жителів однієї сільської ради. Опитано 120 осіб і результати представлено у табл. 4.

Таблиця 4

Очікування сільського населення стосовно самостійного господарювання
(результати опитування, у % від усього), 2018 р.

Вибрані питання	в % до усіх відповідей
13. Чи бачити Ви перспективи самостійного господарювання на власному земельному паю?	
- так;	6,3
- ні;	76,8
- важко відповісти;	6,3
- можливо;	10,6
14. Чи готові Ви об'єднатись з односельцями для спільного господарювання на землі?	
- так;	9,8
- ні;	67,4
- важко відповісти;	9,8
- можливо;	13,0

Джерело: [9]

Як бачимо, не вербальна, а реальна налаштованість сільських жителів на самостійне господарювання, що напевне має складну суб'єктивну та об'єктивну природу та відображає т. з. «раціональні економічні очікування, є недостатньо відповідною для сільського розвитку. Разюча більшість (76,8%) жителів села не бачать перспектив самостійного господарювання, а частка оптимістів лише дещо перевищує 6%. Ще більш мастичними є уваги жителів села стосовно кооперування у господарській діяльності. Понад 67% із них не готові до господарської кооперації. З іншого боку, частка оптимістично налаштованих (9,8%) та обережних (відповідь – «можливо», 13%) в сукупності створюють достатній базис для про-кооперативної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Інтегрована оцінка інформації, отриманої у проведених нами дослідженнях, дозволяє зробити висновки і припущення, які мають цінність для теоретично-методологічних узагальнень та водночас можуть бути використані у практичній діяльності при формуванні та впровадженні програм економічної просвіти та інших форм суспільної комунікації, спрямованих на активізацію господарських ініціатив та розвиток підприємництва.

В теоретично-методологічній площині та нормативно-правовому забезпеченні існує потреба чіткого визначення терміну «організаційно-правова форма підприємництва» та відділенні від неї інших класифікаційних ознак, як-то форма власності, спосіб утворення, економічний розмір. Існує також необхідність визначення способу використання назв організаційно-правових форм, що втратили своє колишнє значення – малі підприємства, приватні підприємства, селянські спілки, колективні підприємства, спільні підприємства тощо. Чіткість у використанні дефініції організаційно-правових форм найперше має зайти відображення у назві суб'єктів господарювання.

Існуючий масив організаційно-правових форм підприємництва та господарської діяльності є достатнім для адекватної характеристики та найменування усіх можливих комбінацій засновників, компетенції та відповідальності. Респонденти підтверджують доволі невисоку інформованість про зміст та особливості значної частини організаційно-правових форм підприємництва. Дещо вища компетенція стосується більш «масових» форм господарювання. Нові форми здійснення підприємництва (приклад – «сімейні фермерські господарства») вимагають значно доступнішого інформування та роз'яснення [10].

Сільські жителі мають доволі низьку мотивацію до самостійного господарювання, що при здійсненні заходів т. з. «ринку земель» може суттєво змінити сільський спосіб життя та розвиток сільських територій. Незначна соціологічна база кооперації може стати відправним пунктом для про-

кооперативної діяльності, якщо буде впроваджена зрозумілими, нерегульованими та ефективними місцевими програмами та інформаційно-роз'яснюючим супроводом.

Існує об'єктивна необхідність проведення широкого спектру камеральних «фотографічних» соціологічних досліджень біхевіористичного спрямування. Економічні очікування жителів села та їх раціональна поведінка стають в умовах дефіцитного демографічного балансу впливовими чинниками використання трудового потенціалу. Використання у подібних дослідженнях інформаційних технологій та соціальних мереж суттєво ускладнюється консерватизмом респондентів.

Література

1. Конституція України. Київ : Основи, Українська правнича фундація, 1995. 45 с.
2. Шумпетер Йозеф А. Капіталізм, соціалізм і демократія / пер. з англ. В. Ружицького та П. Таращука. Київ : Основи, 1995. 528 с.
3. Кунченко-Харченко В. І., Печерський В. Г., Трубін Ю. Ю. Правознавство : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2011. 474 с.
4. Зима Б. Організаційні форми господарювання та підприємництва в Україні : монографія. Полтава, 2005. 156 с.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. ВВР. 2003. № 18-22. ст. 144. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15> (дата звернення: 20.07.2019)
6. Вебер Макс Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / пер. з нім. О. Погорілий. Київ : Основи, 1998. 534 с.
7. Агробізнес: Підсумковий звіт по проекту «Розробка і впровадження навчального курсу «Організація агробізнесу». Львів : ЛДАУ, 1998. 54 с.
8. Економічна реформа – очима села: 20 років потому: результати та аналіз повторного соціологічного опитування / Ю. Е. Губені, О. А. Біттер та ін. Львів : НВФ «Укр. технології», 2017. 94 с.
9. Земельні очікування селян: Результати та аналіз соціологічного моніторингу земельних відносин / Ю. Е. Губені, В. Р. Крупа, П. О. Оліщук та ін. ; за ред. проф. Ю. Губені. Львів : Растр-7, 2018. 72 с.
10. Губені Ю. Е., Коверко Ю. А. Розвиток особистих селянських господарств на рубежі інституційних змін : монографія. Львів : НВФ «Укр. технології», 2016. 186 с.

References

1. Ukrainska pravnycha fundatsiia (1995), *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine], Osnovy, Kyiv, Ukraine, 45 p.
2. Shumpeter, Yozef A. (1995), *Kapitalizm, sotsializm i demokratia* [Capitalism, socialism and democracy], Translated by V. Ruzhytskyi and P. Tarashchuk, Osnovy, Kyiv, Ukraine, 528 p.
3. Kunchenko-Kharchenko, V.I., Pecherskyi, V.H. and Trubin, Yu.Yu. (2011), *Pravoznavstvo* [Jurisprudence], tutorial, Kondor, Kyiv, Ukraine, 474 p.
4. Zyma, B. (2005), *Orhanizatsiini formy hospodariuvania ta pidpriemnytstva v Ukraini* [Organizational forms of business and entrepreneurship in Ukraine], monograph, Poltava, Ukraine, 156 p.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine № 436-IV, 16.01.2003", *Vidomosti Verkhonoi Rady*, no. 18-22, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15> (access date July 20, 2019).
6. Veber, Maks (1998), *Sotsiologhiia. Zahalnoistorychni analizy. Polityka* [Sociology. Generally historical analyzes. Policy], Translated by O. Pohorilyi, Osnovy, Kyiv, Ukraine, 534 p.
7. Lvivskiyi derzhavnyi ahraryi biznes (1998), *Ahrobiznes. Pidsumkovyi zvit proektu "Rozrobka i vprovadzhennia navchalnoho kursu "Orhanizatsiia ahrobiznesu"* [Agribusiness: Final report on the project "Development and implementation of the training course "Organization of agribusiness"], Lviv, Ukraine, 54 p.
8. Hubeni, Yu.E., Bitter, O.A., Bondarchuk, V.V. et al. (2017), *Ekonomichna reforma – ochyma sela: 20 rokiv potomu: rezultaty ta analiz sotsiologichnoho opytuvannia* [The economic reform – view from the village: 20 years later: results and analysis of sociological survey], NVF "Ukr. tekhnolohii", Lviv, Ukraine, 93 p.
9. Hubeni, Yu.E. (Ed.), Krupa, V.R., Olishchuk, P.O. et al. (2018), *Zemelni ochikuvannia selian: Rezultaty ta analiz sotsiologichnoho monitorynhu zemelnykh vidnosyn* [Land expectations of villagers: Results and analysis of land relations sociological monitoring], Rastr-7, Lviv, Ukraine, 72 p.
10. Hubeni, Yu.E. and Koverko, Yu.A. (2016), *Rozvytok osobystykh selianskykh gospodarstv na rubezhi instytutsiinykh zmin* [Development of private peasant farms at the turn of institutional changes], monograph, NVF "Ukr. tekhnolohii", Lviv, Ukraine, 186 p.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2019 р.